

ART

ГАСТРОЛІ ІТАЛІЙЦІВ В СУМАХ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ СТО РОКІВ

Канд. мист. Довжинець І. Г.

Україна, Суми

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31102019/6728

ARTICLE INFO

Received: 19 August 2019

Accepted: 23 October 2019

Published: 31 October 2019

KEYWORDS

Sumy town,
tour,
Italian opera company,
musical environment.

ABSTRACT

The article focuses upon analysis of tour performances of the Gonzalez brothers Italian opera company in provincial Ukrainian town Sumy in the beginning of the XX century. It is noted that musicians' coming was an event which was actively discussed in local press. Each performance had reviews of educative and at the same time critical character. The musical observer described vocal qualities of the artists, their technique, stage effect, orchestra sounding, emotional energy of the shows in details. Basing upon the analysis of these materials the level of touring Italian opera company, performing arts of its soloists and also an impression it produced on Sumy audience are found out. The conclusion enlightens the role of Italian opera company tour in cultural life of the chief town of a district and formation of its musical environment.

Citation: Довжинець І. Г. (2019) Gastrolі Italiitsiv v Sumakh Pohliad Cherez Sto Rokiv. *World Science*. 10(50), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_ws/31102019/6728

Copyright: © 2019 Довжинець І. Г. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. З позицій вікових стандартів місто Суми є досить молодим. Його історія налічує дещо більше трьох з половиною століть, впродовж яких, з невеликого козацького поселення (1652) місто перетворилося у розвинутий промисловий центр на північному сході України. Дорадянське минуле, плідно досліджуване науковцями, розкриває різні етапи становлення: від розквіту, в середині XVII століття, коли Суми відігравали роль осередку слобідського козацтва (1658–1765), до певної стагнації наприкінці XVIII ст. та економічного і культурного відродження у другій половині XIX–початку XX віку. І хоча загальні контури історичного буття Сум є достатньо відомими, певна частина важливих подій, зокрема культурного життя, залишилась поза дослідницькою увагою. Серед таких, гастролі італійської оперної трупи, яка відвідувала місто у 1911–1913 роках.

Метою статті є осмислення та узагальнення виступів італійських гастролерів в Сумах, визначення їх ролі в культурному житті міста та формуванні музичного середовища.

Результати дослідження. Початок XX століття для Сум відзначився активізацією концертної діяльності. В цей час місто не оминають й іноземні артисти. Слід зазначити, що поживлення гастрольних заходів було характерною ознакою вказаного історичного періоду. Зокрема, за твердженням історика С. Горлинської, «з кінця XIX століття інтенсивність, динамічність музичного життя проявлялась по всій Росії: як в столичних містах, так і на периферії. Музичне життя провінції було просто насичене гастрольними виступами...» [9, с. 20]. Сприятливою обставиною в цьому сенсі була наявність в Сумах пристойних концертних залів.

Головною сценою міста визнавався будинок Дворянського зібрання (сьогодні Сумська обласна філармонія). Старовинний особняк вдало поєднував зовнішню парадність з підкресленою розкішною оздоблення. Певною відзнакою цієї будівлі була наявність концертної

зали, акустика якої вважалася однією з кращих в дореволюційній Росії. За свідченням Д. Ольшанської, завдяки своїй прекрасній акустиці зала сумського будинку Дворянського зібрання, «належала до п'ятірки кращих в дореволюційній Росії» [11]. До того ж, цей майданчик постійно рекламувався «Російською музичною газетою». Тож, не дивно, що ця сцена приваблювала концертуючих музикантів.

Іншою «серйозною» сценою міста був побудований наприкінці 1911 року театр «Тіволі». Споруджений за ініціати́ви та підприємництва завзятого театрала, члена Сумської міської управи Дмитра Митрофановича Корепанова, серед городян він отримав назву – «Театр Корепанова». Будівництво закладу велося з максимальним урахуванням його призначення. Без перебільшення, приміщення і технічне оснащення театру для того часу вважалися унікальними. Це була одна з перших в Сумах будівель з залізобетону. За деякими даними, для звукоізоляції в стіни було вмішано пробку, а для забезпечення належної акустики – «вмуровані горщики, що сприяли резонуванню та посиленню звуку» [14]. З метою покращення резонансного ефекту «під полом сцени також було насипано шар насінневого лущиння» [12]. Можливо наведені свідчення є не зовсім правдивими, однак театр мав дійсно прекрасну акустику. Слухачька зала вміщувала 800 осіб, а сцена, що оберталася і підлога, яка змінювала нахил за допомоги спеціальних пристроїв, являли втілення «останнього слова техніки». Саме на сцені театру «Тіволі» у 1911, 1913 роках в Сумах успішно гастролювала італійська міланська опера дирекції братів Гонсалець.

Це була антреприза, що на початку ХХ століття активно концертувала по російській глибинці. Відгуки про її постановки в період 1905–1914 років збереглися в пресі Армавіру, Єкатеринбургу, Маріуполя, Пермі, Самари та інших провінційних міст. Зокрема, єкатеринбурзька критика, яка протягом зазначеного періоду мала нагоду тричі приймати італійців, по-різному оцінювала їх виступи. В сезоні 1905 року авторитетний місцевий музикант Г. Свечін, аналізуючи постановки оперної антрепризи Гонсалець констатував, що артистам вдалося «похизуватися витонченістю виконання і провести опери з великим успіхом». Особливо слухачів зачарувала вокальна майстерність та акторська гра виконавців, «що в певній мірі компенсувало нечисленний оркестр та не досить вдале використання декорацій» [1]. У вересні 1910 року місцева публіка аплодувала вже новому складу трупи, в якій, на думку театральних експертів, були зібрані «солов'ї». Проте, як відзначала преса, «володарі прекрасно поставлених, красивих і звучних голосів нітрохи не дбали про акторське виконання своїх партій». Рівень хору і оркестру також «залишав бажати значно кращого» [1]. В своєму ж останньому гастрольному турне в Єкатеринбурзі (1914) антреприза Гонсалець мала нерівний склад співаків. «Поруч з артистами, що створювали незабутні образи (як сопрано Імпаломені, баритон Скамуцці, бас Маучері), на сцені з'являлися виконавці, які справлялися зі своїми ролями лише задовільно, а в деяких випадках навіть виявляли безпорадність», – писала критика. Гарне враження справив на слухачів хор. Проте, нечисленний, судячи з відгуків, оркестр «виявився слабкішим за попередній. Не завжди на належній висоті був і диригент – один з братів Гонсалець» [1].

Про гастролі італійської трупи в Сумах у 1911 році маємо дуже стислу інформацію. Відомо, що «вона себе зарекомендувала оперою добре обставленою у вокальному відношенні» [4, с. 2]. Проте виступи антрепризи 1913 року отримали досить докладне висвітлення в місцевій пресі – газеті «Сумський вісник». Слід зазначити, що оперативне висвітлення концертного життя в періодиці було визначальною рисою друкованих видань початку ХХ століття. Особливо цим славилися столичні Москва і Петербург. Як стверджує дослідниця О. Мальцева, робота велася, за принципом: сьогодні – концерт, завтра – рецензія на сторінках видання [10, с. 81]. Саме в такому режимі працювала й сумська критика. В постійно існуючий рубриці «Театр і музика» експерт, який сховався за літерою «Є.», не тільки докладно аналізував виконавські успіхи та невдачі італійських артистів, їх сценічну гру, якість звучання оркестру та хору, костюмне та бутафорське оснащення вистав, але й робив просвітницькі музикознавчі екскурси, в яких наводилися біографічні дані композиторів, надавалася стисла інформація про історію створення опер, їх перші постановки тощо. Іноді ці рецензії значно виходили за рамки замітки, перетворюючись на розгорнуті газетні публікації.

В сезоні 1913 року (19–25 січня) сумська публіка мала нагоду відвідати сім музичних вистав. Майже половину з них складали твори Дж. Верді: «Трубадур», «Ріголетто», «Травіата». Інші спектаклі репрезентували як італійське («Сільська честь» П. Масканьї, «Паяци»

Р. Леонкавалло, які традиційно ставилися в один вечір, «Джоконда» А. Понк'єллі), так і французьке («Фауст» Ш. Гуно, «Кармен» Ж. Бізе) оперне мистецтво.

Вперше новина про приїзд італійської оперної трупи з'явилася на сторінках «Сумського вісника» 17 січня 1913 року. Анонс запрошував сумську публіку на гастрольні спектаклі в театр Корепанова, знайомив зі складом виконавців, інформував, що відкриття гастролей відбудеться в суботу, 19 січня, «представлено буде оперу Верді "Трубадур"» [2, с. 3].

З рецензії, яка була надрукована вже наступного дня після вистави, дізнаємось, що прем'єра мала великий успіх. Публіки було дуже багато. В головних партіях виступали: пані Ромболі (Леонора), Бертолоні (Азучена) та співаки Скамуцці (граф ди Луна) та де-Коллі (Манріко). «Прекрасні, сильні й звучні голоси» артистів полонили сумчан. «Пан Скамуцці бісирував арію в другій картині другої дії. Гарне враження справили хор і оркестр, майстерно керований Г. Гонсалець. Костюми і бутафорія також були пристойними» [3, с. 3].

В оцінці наступних «Сільської честь» та «Паяци», які пройшли 20 січня, критик значну увагу приділив загальній характеристиці опер, їх образності та специфічним відзнакам. Зокрема, стосовно першої він формулював: «Від багатьох місць опери віє безпосередністю і цілісністю. Поняття, переживання примітивні, але яскраві й образні. Ця ж яскравість і образність відчувається в музиці. Як добре, наприклад, передано святковий настрій натовпу. Скільки завзятості й сили відчувається в кожному речитативі Альфіо <...>. Як багато горя і відчаю – цільного безпосереднього звучить в розповіді Сантуцци <...>. Важко перерахувати всі красиві місця опери. Одне можна сказати – написана «Сільська честь» безумовно талановито» [4, с. 2–3].

Виявляючи обізнаність в сучасному оперному репертуарі, стосовно «Паяци» дописувач зауважував, що належить вона до відносно нових опер (перша постановка 1890 р., Рим). Як і в «Сільській честі», в ній «немає характерних рис старих італійських опер – довгих арій та нескінченних ансамблів. Обидві написані легко – сповнені дії й руху. Вокальний сторона виявляється більше в речитативах, ніж в аріях. Немає обтяжливості й обстановочності. З такими операми, – узагальнював рецензент, – найлегше впоратися пересувний трупі, в якій, зазвичай, немає великого хору, балету, статистів тощо. Пан Гонсалець, як досвідчений диригент, дав усе можливе, що можна дати з невеликим оркестром» [4, с. 3].

Постановка опери «Ріголетто» (21. 01. 1913) репрезентувала прихильникам музичного мистецтва пані Є. Гонсалець в партії Джильди. Її колоратурне сопрано, судячи з відгуків, задовольнило всі «високі вимоги» сумських меломанів. Як відзначав рецензент, голос прими полонив «значною силою звуку, особливо на високих нотах, легкістю й чистотою. Партія Джильди була проведена нею з великим почуттям» [5, с. 3]. Позитивне враження залишив і виконавець партії Ріголето пан Скамуцці. В його адресу пролунало лише одне зауваження – «надмірне форсування звуку» [5, с. 3].

Характеризуючи ж твір загалом, музичний оглядач акцентував на тому, що «Ріголетто» є однією з кращих опер у творчості Верді, початком найуспішнішого періоду композиторської біографії. І хоча, на власну думку експерта, опера є «дещо застарілою» і «її умовність вже не відповідає сучасним вимогам театру», критик визнавав, що «слухається вона, все ж таки, з великим інтересом. В опері багато красивих арій, дуетів, квартетів. Музика надзвичайно мелодична. Такі, в сутності заїжджені арії, як колоратурна Джильди з Другої дії та відома «La Donna È Mobile», написані надзвичайно вдало» [5, с. 3].

Після такої схвальної рецензії, опера «Фауст», у постановці заїжджкої трупи (22. 01. 1913), певною мірою піддається критиці сумського поціновувача оперного мистецтва. Відзначаючи твір як один з найпопулярніших і визнаних в європейській музичній літературі, автор спрямовує увагу на його виконавський аспект. Зокрема, збігаючись в думці з екатеринбурзькими колегами стосовно баса А. Маучері, який видався «дуже гарним Мефістофелем», він фокусується на виконавці ролі Фауста – тенорі А. Бальбоні. Констатує прекрасні голосові дані співака й бездоганне звучання у нього партії, зокрема «відомого "до" в каватині третьої дії, яке артист взяв абсолютно вільно», знавець оперної сценографії зауважував, що у сенсі ігрової дії партія головного персонажа була проведена «безбарвно і холодно. Всі кращі місця, виконані паном Бальбоні без всякого підйому. Часом співаючи, артист забував грати». У такому виконанні, рецензент вбачав не невміння, а небажання тенора утруднювати себе, оскільки, як він зазначав, «такий досвідчений артист не може не вміти триматися на сцені...» [6, с. 3]. Зауваження отримала також виконавиця партії Маргарити – пані Д. Ромболі. На переконання сумського критика,

природа її голосу не зовсім відповідає вокальній партії – «в звуці відчувалося мало ліризму». Проте, не зважаючи на всі ці недоліки, публіка, яка вщент заповнила театр, «тепло приймала артистів і, вочевидь, залишилася оперою задоволена» [6, с. 3].

Постановка опери «Джоконда» (23. 01. 1913) стала для сумчан прем'єрою, оскільки, як зазначалося в газетній афіші, була виконана в місті вперше. В осмисленні спектаклю, рецензент обрав стратегію апробовану в попередній публікації: надав деяку загальну інформацію про твір і перейшов, безпосередньо, до аналізу його виконавського втілення. У стислому вступі, автор замітки зазначав, що опера написана дуже талановито і належить до старих італійських опер, причім найкращих в репертуарі театрів. Її сюжет «запозичений з італійського життя часів інквізиції, сповнений найфантастичніших і легендарних подій» [7, с. 3]. На цьому позитивний тон висловлювання було завершено. Подальший текст рецензії містив значний перелік недоліків виконання. Зокрема, відзначалося, що «нечисленність хору, оркестру, відсутність натовпу на цей раз були особливо помітні, тому що "Джоконда" належить до опер дуже обставинних, які потребують різноманітних декорацій, балету, мас» [7, с. 3]. Дуже гарна в музичному відношенні партія сліпої матері Джоконди, написана для низького контральто, «була виконана вкрай незадовільно, оскільки, як виявляється, пристойного контральто в трупі Гонсалець немає. Пані Морганті залишала бажати кращого» [7, с. 3]. Не вразили критика й виконавці чоловічих ролей: «Пан Бальбоні добре співав і погано грав. Пан Скамуцці, як і раніше форсував звук, чим псував враження від свого виконання» [7, с. 3].

Рецензія, яка вийшла в газеті від 27 січня, об'єднала постановки відразу двох оперних спектаклів – «Травіати» і «Кармен». Не порушуючи обраного стилю літературно-критичного викладу, на початку замітки музичний аналітик надав коротеньку довідку про одну з самих популярних опер італійського майстра. Зокрема, він наголосив, що написаний на сюжет відомого роману О. Дюма «La Dame aux Camélias» твір, відбиває схильність композитора до музичних ефектів та драматичних сюжетів. У міркуваннях про виконавські успіхи, автор публікації відзначив лише пані Гонсалець, яка співала Віолетту. Він зауважив, що «ця партія значною мірою відповідає вокальним даним артистки. Образ Віолетти був переданий нею яскраво також і в сценічному відношенні» [8, с. 2].

Вистави італійської оперної трупи, які, безумовно, стали значною подією в культурному житті міста, опинились в центрі уваги сумських меломанів. Протягом всіх гастрольних заходів слухачька зала була заповнена. Проте, останній спектакль – опера «Кармен» став аншлаговим. Аналізуючи результат, рецензент зазначав, що «можливо, певною мірою тому, артисти були у більшому ніж зазвичай ударі. Навіть, пан Бальбоні співав з почуттям, а пану Скамуцці прийшлося повторяти на біс «Куплети Тореадора». Прекрасною була й сопрано Гонсалець. «Невелику партію Мікаели вона провела, як зазвичай, дуже музикально» [8, с. 3]. Загальний високий рівень, виходячи з відгуку, порушувала лише виконавиця головної партії – пані Бертоні. Хоча, грала вона зі «значним темпераментом» і полонила красивою зовнішністю, в ній «не вистачало тільки одного – голосу». На високих нотах Кармен «ще якось звучала, проте середнього регістру зовсім не було. Такі кульмінаційні місця як "Хабанера" і "Циганська пісня з бубном" в таверні, в її виконанні, зникли взагалі» [8, с. 3].

Стосовно «акул пера» можемо констатувати, що сумська музично-критична думка працювала у відповідності до всіх критеріїв жанру свого часу: крім музичних знань, здатності до логічного аналізу, об'єктивності суджень, вона демонструвала, згідно висловлювання О. М. Серова, «розвинений смак, ніжне артистичне чуття й співчуття сучасному руху мистецтва» [13, с. 218]. У відгуку на прощальний спектакль італійців, коректний представник літературної ниви, незважаючи на всі недоліки приїжджої трупи, висловив побажання якомога частішого відвідування оперними артистами повітового міста, оскільки «вони, безсумнівно, внесли поживлення в сумське життя» [8, с. 3].

Висновки. Отже, гастролі італійців в Сумах, на початку XX століття, стали визначним явищем культурного ландшафту повітового міста. Виконання опер мовою оригіналу сприяло підвищенню загально рівня музичної досвідченості слухачів, впливало на виховання художнього смаку провінціалів. Водночас, спектаклі італійської оперної трупи мали певний вплив на формування музичного середовища міста, яке, як відомо, утворюється сукупністю різного роду мистецьких подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев С. Итальянцы в Екатеринбурге. Из истории оперных антреприз // Урал, 2016. № 5. URL : <http://magazines.russ.ru/ural/2016/5italyancy-v-ekaterinburge.htm> (дата обращения: 10. 10. 2019).
2. Гастроли итальянской миланской оперы // Сумской вестник, 1913. № 14, 17 января. С. 3.
3. Гастроли итальянцев // Сумской вестник, 1913. № 17, 20 января. С. 2–3.
4. Гастроли итальянцев // Сумской вестник, 1913. № 18, 22 января. С. 2–3.
5. Гастроли итальянцев // Сумской вестник, 1913. № 19, 23 января. С. 3.
6. Гастроли итальянцев // Сумской вестник, 1913. № 20, 24 января. С. 3.
7. Гастроли итальянцев // Сумской вестник, 1913. № 21, 25 января. С. 3.
8. Гастроли итальянцев // Сумской вестник, 1913. № 31 27 января. 19. С. 2–3.
9. Горлинская С. Е. Музыкальная жизнь Курской губернии до 1917 года: автореф. дис ... канд. искусствовед.: спец. 17.00.02 Музыкальное искусство / Ростовская государственная консерватория им. С. В. Рахманинова, 2009. 24 с.
10. Мальцева Е. Г. Две статьи о А. И. Зилоти // Южно-российский музыкальный альманах, 2011. С. 76–87. С. 81
11. Ольшанская Д. Сумская филармония: второе дыхание. // Данкор онлайн. URL: <http://www.dancor.sumy.ua/articles/community/108052>. (дата обращения: 3. 10. 2019).
12. Свелеба Т. Старый театр снова как новенький // Ваш Шанс. URL: <http://www.shans.com.ua/index.php?m=nr&in=351&ir=383> (дата обращения: 5. 10. 2019).
13. Серов А. Н. К читателям // Избранные статьи: в 2 т. Т. 2. / под ред. Г. Н. Хубова. Москва: Гос. муз. издат., 1957. С. 217–221.
14. Сурков В. Сумской театр: от балагана до «большого» // Данкор URL: <http://www.dancor.sumy.ua/articles/community/36953?block=block-quote&page=3&start=0> (дата обращения: 30. 09. 2019).